

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MAANEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Peter Kr. Iversen

INDHOLD:

- H. V. Gregersen*: Toldsted II.
Christian Maibøll: Spredte Træk fra Hoveritiden i Als Sønderherred.
Johan Hvidtfeldt: Skodborg Sogn i de første Aar under Fremmedherredømmet.
Jonathan Smidt: En slesvigsk Embedsmands Levnedløb.
Niels Larsen: En Ansøgning paa Vers.
Peter Kr. Iversen: Begravelse i Bedsted i gamle Dage.
To ugyldige Stemmesedler.

Sønderjydske Maanedsskrifts Ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Aastrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens Adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

Aktieselskabet C. I. Christensens Papirhandel ESBJERG	Sønderjydske Tæppefabrik A. R. KJÆRBY A/S HØJER *
AKTIESELSKABET SKARREHAGE MOLERVÆRK Nykøbing Mors	Carl M. Cohr's Sølvvarefabriker Aktieselskab Fredericia
AKTIESELSKABET NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER KØBENHAVN F.	Frøcontoret (for undersøgt Ma: kfrø) (Grundlagt 1887) KOLDING Leveringer under Statsfrøkon- trollens selvvirksomme Kontrol Antager Frøavlere
Aktieselskabet Tapetfabriken „FIONA“ FAABORG	Aksel Michelsen Kul- og Træhandelen Tønder Telefon 2530-2531
Aktieselskabet <i>Dampmøllen Victoria</i> Odense	Dyckjær & Christensen Fiskeeksport Ringkøbing
Pindstrup Mosebrug SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK Telefon Pindstrup { 13 18	N. C. Kloster Haderslev Telf. 2210 - 2211
Skal man til og fra <i>Sønderjylland</i> benytter man Sydfynske Jernbaner	Th. Damberg Cigar- & Tobaksfabriker A-S Nykøbing M.
De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab Tlf. 644. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444. Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten	BRUN & SØRENSEN A/S Kgl. Hofleverandør grundlagt 1893 INGENIØRFØRRETNING Varme - Sanitet - Gas - Vand - Elektricitet AARHUS Kannikegade 18 Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364 KØBENHAVN Niels Ebbesenvej 20 Tlf. C. 5036

TOLDSTED

AF HANS VALD. GREGERSEN

II. Fra Toldoprævningssted og Kro til Bondegaard

Med Johan Rønnau kom en ny Mand ind paa Toldsted. I 1696 købte han Bygningerne for 500 Rdl. af Provst Trogillus Arnkiel, der som Formynder for sin Brors Børn ordnede Salget¹). Han var kun Tolder i faa Aar, men naaede dog at skænke Hjordkær Kirke et Daabsfad af Tin²), inden han kun 44 Aar gammel døde den 5. 6. 1700. Hans Enke Metha Ivers (begr. 17. 7. 1713), muligvis af Slægten Günderoth³), giftede sig det følgende Aar (21. 6. 1701) med Christian Albrecht Thomsen, som derpaa 8. 3. 1703 fik Bestallingsbrev paa Embedet som Tolder. Den nye Tolder med de hertugelige Fornavne havde 20. 6. 1683 faaet Bestalling som Kammer tjener, 24. 5. 1690 var han blevet Bygningsinspektør⁵). I 1704 udarbejdedes et »Setzungsregister« for Rise Herred⁶). Af denne Opgørelse over Ejendommenes Størrelse ses det, at Toldsted med et Sædehus paa 21 Fag har været en af de anseligste Bygninger i Herredet. Foruden selve Indhuset var der to Stalde paa henholdsvis 24 og 6 Fag samt 10 Fag gamle Stalde. Paa Grund af Toldoprævnningen havde Tolderen 4 Otting (= 1 Plov) Jord frit, som dyrkedes i Fællesskab med de andre Nybølbønders Jord. Registret viser os ligesom Johs. Mejers Kort fra 1640'erne, at Toldsted var Hjordkær Sogns største Landbrug. Christian Albrecht Thomsen døde i 1722 (begr. 3. 11.) og overlevede saaledes det gottorpske Styre, der fjernedes ved Krigshændelserne i 1713 og definitivt ved Fredsslutningen i 1720.

Hans Datter Augusta Margaretha blev i

1723 gift med Paul Fabricius, en Søn af Andreas Fabricius⁷), der 1684-87 var Præst i Brede. Den nye Tolder havde i Forvejen nogen Tilknytning til Hjordkær Sogn, eftersom hans Farbroder Christian Fabricius havde været Præst her fra 1681-87. Ved Siden af Tolderembedet havde Paul Fabricius ogsaa Hvervet som Husfoged, der regnedes for fornemmere end Tolderstillingen, idet det bl. a. omfattede Tilsynet med Amtets Forpagtergaarde, Veje og Broer. Desuden havde han ligesom de tidligere Ejere af Toldsted Ret til Udskænkning af Øl og Brændevin for de Rejsende. Dog skulde der aarligt betales 6 Rdl. til Amtskassen for Koncessionen⁸). I 1745 anmodede han imidlertid om Nedsættelse af denne Afgift, da Kvægpesten havde ødelagt hans Kvægbestand. Ved sin Død i 1748 (begravet 26. 3., 55 Aar gl.) var Paul Fabricius saaledes paa een Gang Husfoged, Toldopræver, Gæstgiver og Bonde.

Hvervet som Husfoged overgik derefter til Amtsforvalter Bödeher, mens Enken Augusta Margaretha i Sønnen Andreas' Navn beholdt Stillingen som Tolder. 18. 10. 1750 blev hun imidlertid, efter at der var foretaget Skifte med hendes otte Børn af første Ægteskab, gift med Johan Geörg Riebe, som allerede 17. 8. samme Aar havde faaet overdraget Rettighederne mod at gifte sig med hende. Johan Georg Riebe var Søn af Pastor Rübe (Riibe) fra Treja i Sydslesvig⁹). Da Augusta Margaretha døde 1756 (begr. 5. 7.), indgik han den 13. 3. 1761 nyt Ægteskab med Bolderslev Ridedfoged Peter Christensens Datter Maren¹⁰).

I Slutningen af 1750'erne havde Riebe Kroeriet paa Toldsted bortforpagtet til Johann Friedrich Hemsén⁸), der døde her i 1759 (begr. i Husby i Angel 12. 8.) og til Joh. Rønnaus Søn Friedrich, samt til sin Halvbror F. C. Strube¹⁰).

Riebe var utilfreds med, at Nybølbønderne i ret stort Omfang beherbergede de Rejsende¹¹). Paa en Klage over dette Forhold fik han det Svar, at det altid havde staaet Nybølbønderne frit, om de vilde give Nattelogi til de Rejsende, der til deres Stude og Heste

fik han nemlig Hvervet som Toldforvalter overdraget til sin Svigersøn Peter Matthias Klinker, en Søn af Pastor Nicolai Klinker¹²), der fra 1740-61 havde haft sit Virke i Hoptrup Sogn¹³). Johan Georg Riebe tog derefter Ophold i Aastrup Sogn¹²), hvor han døde den 18. 10. 1782, 66 Aar gammel.

Før Peter Matthias Klinker kom til Toldsted, havde han i to Aar været Skriver paa Amtshuset i Aabenraa, hvorfra han fik det Vidnesbyrd, at han med Flid havde viet sig Pennen¹²). Allerede den 1. 5. 1784 forlod

Toldsted omkring Aarhundredskiftet

Indhuset fra 1800-Tallet med Front ud mod Hærvejen er nu fjernet

købte Hø og Halm hos dem, og at denne Ret var en nødvendig Bifortjeneste for Nybøllerne. Striden førtes en lang Aarrække mellem de stridende Parter og har sandsynligvis været af ret stor økonomisk Betydning for dem. Ved Omlægningen af Postruten langs Hærvejen, saaledes at Diligencerne fra 1764 bøjede af i Rødekro ned imod Aabenraa for derefter at fortsætte over Klipleve til Flensborg, tilløjedes der selvsagt Toldsted stor Skade. Riebe klagede da ogsaa over, at der herefter kun kom Studehandlere og Passagerer med egne Ekyipager forbi Toldsted, hvorfor Gæstgiveriet havde taget betydeligt af. Toldsteds Nedgangstid var begyndt, og betegnende nok bliver Riebe da ogsaa den første Ejer af Stedet, der forlader det før sin Død. I 1779⁸)

han dog Toldsted¹⁴), som nu efter i 90 Aar at have hørt til samme Familie-kreds kom i Hænderne paa Jens Hansen Schiøtt, der stammede fra Rinkenæs. Købesummen var 3700 Rdl., men Bygningerne var saa brøstfældige¹⁵), at Schiøtt maatte bygge det hele nyt op fra Grunden. Det kostede ham yderligere 3400 Rdl.⁸). Klinkers hurtige Salg skyldes muligvis den Omstændighed, at han har været klar over, at Toldsteds Dage som Toldopkrævningssted snart var forbi. Han røbede imidlertid ikke sin Viden til Køberen⁸).

Slutningen af 1700-Tallet er kendt som Reformtiden. Den siddende Regering ønskede at afløse gammel Slendrian ved Indførelse af nye Reformere, der havde til Formaal at fremme ikke blot Landbruget, men det økonomi-

skø Liv taget som Helhed. De gamle Toldlove, der var blevet til under de hidtil raadende merkantilistiske Synsmaader blev underkastet en omfattende Revision. De mange Toldopkrævningssteder langs Hærvejen havde længe været en Torn i Øjet paa de Handlende¹⁶). Man fremhævede, at de var skadelige for Handelssamkvemmet. Det kongelige vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammer besluttede derfor med Udgangen af 1790 at lade Slagbommen og Toldskiltet fjerne fra Toldsted og dermed definitivt standse Toldopkrævningen⁸).

For Jens Hansen Schiøtt blev denne Forordning selv sagt noget af en Katastrofe. Han afskedigedes som Tolder og mistede samtidig alle de Privilegier, han havde nydt i Kraft af denne Stilling. Toldsted sank hermed ned i Klasse med de øvrige Bondegaaarde, og Schiøtt kom til at kontribuere paa lige Fod med Nybølbønderne. Han protesterede paa det kraftigste, men da han ikke var i Stand til at fremlægge Papirer paa, at Toldsted var privilegeret Bondegods, maatte han bøje sig. Ogsaa en Ansøgning om en Kontrollørstilling blev afslaaet, ligesom en Anmodning om at maatte betale Magasin- og Furageydelse i rede Penge i Stedet for i Naturalier afvistes. Til alle de ordinære Skatter kom endnu de saakaldte ekstraordinære Pligter som f. Eks. Vedligeholdelse af Vejene. Heller ikke her slap han, idet Myndighederne udtalte, at det ikke kunde være det lille Aabenraa Amt ligegyldigt, om en saa anselig Gaard som Toldsted tog sin Del af Byrderne eller ikke. Det blev ham derfor paalagt at føre Tilsyn med den nye Vestvej, der var opstaaet ved Bortsalg af Aabenraa Ladegaards Jorder i Hjordkær Sogn; til Gengæld skulde han saa slippe for de øvrige ekstraordinære Pligter. Forholdet til Nybølbønderne var ogsaa paa Schiøtts Tid meget daarligt, da disse sidste nu var ivrige efter at faa en Del af Byrderne skubbet over paa det hidtil privilegerede Toldsted. Jens Hansen Schiøtt maatte derfor føre en Del Retssager med sine Nabo-

er, saaledes f. Eks. om Møllevej og Markskel. Schiøtt klagede ogsaa over, at Kroeriet tog betydeligt af, eftersom Folk tidligere ofte blot havde taget Ophold paa Toldsted, fordi Varerne skulde toldundersøges, mens de nu uhindret kunde køre forbi.

Til 1. Maj 1798 lykkedes det dog Schiøtt trods alle Genvordigheder at faa Toldsted solgt for 9500 Rdl. slesv.-holst. Kurant¹⁷). I Købekontrakten nævnes alt, hvad Salget omfattede: 1 Plov Fæstejord og lidt Frijord samt noget Mosejord paa Aartoftmark, endvidere Kirkestaderne i Hjordkær Kirke med den forlængst henfarne Tolder Christoffer Arnkiels Navnetræk og Begravelsespladsen paa Kirkegaarden. Til Løssøret hørte Bryggeri- og Brænderiredskaber med Tønder og Ankre, 3 Kummer, 4 Krus, 6 Boteljer og 12 Glas samt Borde, Bænke, Skabe og 6 Jernovne. Hegnspælene paa Markerne og Brændet i Skoven blev ogsaa husket. Hertil kom Besætningen paa 4 Køer¹⁸) og 2 Heste. Af Landbrugsredskaber var der 2 Arbejdsvogne, 3 Slæder, Plove, Harver, Tromler, Hø- og Møggreb, Stiger og Trillebør samt 6 Sække. Der skulde desuden ved Overtagelsen forefindes 12 Senge, nemlig 6 i de tre bedste Værelser, forsynet med Sengesteder og Forhæng, og 6 andre i den lange Gang. Til Tidsfordriv var der endvidere til Gæsterne et Spillebord, som Efterfølgeren ogsaa fik med i Købet. Køberen af hele denne Herlighed var Christian Petersen (f. 1756, død i Ravsted 11. 6. 1806) fra Bimbøl i Hostrup Sogn.

Han solgte dog allerede i 1805 Toldsted for 5500 Rdl. til Friedrich Moritz Gottwald Carstens, der var fra Egenæs i Angel¹⁹). Mens denne ejede Toldsted oplevede man de politisk og økonomisk urolige Aar, da Danmark var i Krig med England. Toldsted fik atter Besøg af Krigsfolk, bl. a. Kosakkerne, og i Krigens Spor iulgte en Række meget trange Aar. Amtmanden i Aabenraa udtaler da ogsaa, at Carstens' økonomiske Forhold var daarlige, idet han havde købt for dyrt⁸). Stridigheder med Nybølboerne gjorde ikke Li-

vet lettere for ham. Træt af den megen Modgang ansøgte han i 1825 Myndighederne om Tilladelse til at spille sin Ejendom op i det københavnske Klasselotteri. Efter at dette var blevet afslaaet, ansøgte han med samme negative Resultat om at maatte spille i det lybske Klasselotteri. Da denne Vej til eventuel Berigelse saaledes var afskaaret, bortforpagtede han Toldsted²⁰), mens han selv tog Ophold i Kliplev og beholdt Toldsteds Tørve-mose paa Aartoftmark. Den første Forpagter var i 1826 Fru Anna Cathrina Lübker, der blev skrevet for Forpagtningsafgiften paa hendes Mands, Nicolai Gottwald Ludwig Lübkers Vegne. Forpagterfamilien, der var fra Ahrensböck ved Lübeck, forlod dog allerede Toldsted i 1827, da Carstens bortforpagtede sin Ejendom til Christian August Nissen fra Løjt. I 1829 maatte Stedet imidlertid sælges paa offentlig Auktion. For 3333 Rdl. 16 Sk. blev Bunde Diensen, der var gaaet fallit paa Vraagaard i Burkal Sogn, Ejer af Toldsted, som hans umyndige Søn Diens Bundesen Diensen skulde have. Blandt Diensens Kautionister var den senere slesvigholstensksindede Storbonde Thies Steenholdt i Ravsted. Ogsaa den slesvigholstenske Provst i Aabenraa, Johannes Andreas Rehhoff, havde Tilknytning til Ejeren af Toldsted, idet han i 1840'erne havde Penge i Gaarden. Med dette som Baggrund forstaaer man Toldsteds nationale Placering efter den slesvigske Sindelagsdeling, der netop fandt Sted i disse Aar. Ejerne af Toldsted har siden dengang som saa mange andre af Egnens Storbønder været at finde i den hjemmetyske Lejr²¹).

Diens Diensen var ugift og havde derfor en Søster hos sig. De mindes endnu som gode Mennesker, der var travlt optaget af den store Husholdning. Toldsted blev nemlig stadig drevet som Kro for Hærvejens Rejsende. Folk paa Vej til de store Markeder i Hamburg, eller undervejs til det landskendte Kliplev Marked bedede som oftest paa Toldsted. Hesteprangere, Koprangere, Drivere med

Hornkvæg og Hestetrækkere formaaede endnu at præge Livet paa den gamle Landevej og i Toldsted Kro. Sognefoged Asmus Eschelsen i Nybøl udtalte i 1850 om Toldsted, at skønt Brændevinsbrænderiet her var af mindre Maalestok, regnedes Toldsted Brændevinen paa Grund af »sin særegen gode Fabricat for det beste og berømteste i hele Omegnen«²²). I 1864 blev den danske Hær paa sit Tilbagetog bespist her²³), senere fulgte Indkvarteringen af de fremmede Tropper. Imidlertid blev 1864 paa en ganske anden Maade skelsættende for Toldsted, idet man i dette Aar tog Jernbanen fra Flensborg til Rødekro i Brug. Hermed blev Hærvejen tvunget over i den Skyggetilværelse, den siden har ført. Chausséen gennem Østkystens Købstæder fra 1840'erne havde for øvrigt allerede overtaget den almindelige Landevejstrafik. Men nu hørte ogsaa Studedrifterne op, og Kroeriet paa Toldsted blev derfor indstillet, da det ikke mere tjente noget praktisk Formaal. Nogle Aar efter Søsterens Død fik Diensen i 1873 sin Ejendom solgt til Jørgen Clausen fra Kolstrup, der havde Toldsted indtil Aar 1901, da Hinrich Thomsen fra Angel overtog Gaarden. Hans Efterfølger blev i 1936 Svigersønnen Bonde Simonsen, der er den nuværende Ejer. Thomsen lod det gamle stilfulde, men forfaldne Bindingsværksindhus paa to Stokværk nedrive. Mens det gamle Toldsted vendte ud mod Hærvejen, altsaa mod Øst, fik det nuværende Toldsteds Indhus Front mod Syd.

Vore Dages Toldsted er med et Areal paa næsten 200 Tønder Land stadig en af Egnens betydeligste Gaarde, men udover selve Stednavnet er der kun ganske faa Vidnesbyrd om Fortidens Herlighed, saasom et gammelt Tolderskilt, der er indmuret i Gavlen paa Laden op til Landevejen, eller den store Dam, der vel i Tidens Løb har slukket Tørsten paa Tusindvis af udmattede Dyr undervejs til fjerne Egne mod Syd. Toldsted har delt Skæbne med Hærvejen og Livet paa denne.

KILDER OG HENVISNINGER

- 1) Aab: Amts Skyld- og Panteprotokol 556-558.
 - 2) I. P. Trap: De sønderjydske Landsdele 447.
 - 3) Ved hendes Datters Død hedder det, at Moderen var født Günderoth (medd. Juhler).
 - 4) Datering efter Aab. Amtsregnskaber. Vielsen fandt Sted Hjorkær Kirke.
 - 5) Neues Staatsbürgerliches Magazin I. 595, 604. Fortegnelse over hertugelige Bestallinger 1680-91 (medd. Hvidtfeldt).
 - 6) L. A. Afl. Kiel Gottorpsk Arkiv C II 3. 438.
 - 7) L. A. Aab. Amts Skyld- og Panteprotokol oplyser, at Paul Fabricius' Broder var Pastor Laurentius Fabricius i Medelby. Se nærmere O. F. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten I. 233, 237.
 - 8) L. A. Gott. Arkiv Afl. Kiel. C II 1. 85. Betr. die Zoll und die Hufe zu Toldstedt 1736-1825.
 - 9) Arends II. 214.
 - 10) Hjorkær Kbg. (medd. Hvidtfeldt og C. Langholz).
 - 11) L. A. Afl. Kiel Gott. Arkiv C. II. 169.
 - 12) L. A. Aab. Amts Arkiv. 1. v. Schmettau. Toldkammersager 1776-86.
 - 13) Arends I. 150.
 - 14) Han døde som Toldkontrollør i Sønderborg 1835 ¹¹/₁₂. Ægteskabet med Riebes Datter var forinden opløst (medd. Hvidtfeldt).
 - 15) Dette var forøvrigt en af Grundene til, at de rejsende paa Riebes Tid foretrak at overnatte hos Nybøllerne. Gott. Arkiv C. II. 169.
 - 16) Saaledes klagede allerede i 1687 Tidens største Studehandlere, 12 navngivne Hollændere, over dette Uvæsen. (R. A. Rtk. ty. Afd.-Jfr. Jyske Samlinger 1948).
 - 17) 1 Rdl. spec. = 1 ¹/₄ Rdl. Kurant. Dette og det følgende L. A. Gott. Arkiv. Afl. Kiel. C. II. 4. 506. Betr. die Wegepflichtigkeit der Stelle Toldstedt 1793-1805.
 - 18) 1792 havde Schiøtt haft 6 Køer (L. A. Gott. Arkiv. C. II. 1. 85).
 - 19) En Broder Johan Pcter' Ehlert Carstens var Købmand i Slesvig. L. A. Aab. Amts Skyld- og Panteprotokol.
 - 20) Dette og det følgende: L. A. Aab. Amts Skyld- og Panteprotokol.
 - 21) Om en anden Søn af Bunde Dinesen, Andreas Chr. Dinesen hedder det dog i Hjorkær Kirkebog den 8. Juli 1850: »Er starb in der Schlacht bei Idstedt, wo er treuen Vaterlandsvertheidiger als conscribirter Soldat in der dänischen Armee focht indem seiner Brust von einer feindtlichen Kugel durchgebohrt wurde.«
 - 22) L. A. Aab. Amts Journal 1850 XV 2 A.
 - 23) Præstedatteren Amalie Nielsens Livserindringer i H. Thomsen: Nordslesvigsk Kirkeliv 1880-1920, 44-45.
- Rettelser til S. 163 8 L. f. o.: Uden skal være ikke
3 L. f. n.: sidste skal være sikre

Sprede Træk fra Hoveritiden i Als Sønderherred

Af CHRISTIAN MAIBØLL.

Udskiftningen i Als Sønderherred, der i de fleste Sogne blev fuldbyrdet i Tiden mellem 1790 og 1800, brød paa afgørende Maade med de hidtidige Tilstande. Fællesskabet havde været en Hindring for Landsbyernes Bønder i at dyrke deres Jord, som den enkelte kunde ønske det. Nu fik hver Mand sit eget Ansvar ved Jordens Drift til Befrielse for dem, der vilde prøve nye Metoder. Der gik dog en lang Aarrække, før Bønderne i alle Sogne slap fri for den værste Plage: Hoveriet. H. P. Hanssen fortæller saaledes i »Et Tilbageblik«, at hans Morfader Hans Christian Andresen i Ulkebøl i 1829 solgte sin Fædrenegaard, fordi han som en frihedskær Mand ikke kunde finde sig i den Hoveripligt til Herregaarden Rønhave, der laa paa Gaarden. For Majbølgaards Vedkommende afløstes Hoveriet den 29. September 1846, mod at hver Bonde betalte 400 Rigsdaler Courant i to Terminer, den 1. Maj 1847 og den 1. Januar 1848. To Kaadnere paa Ulkebøl Sten havde endnu saa sent som i 1855 tilsammen tre Dages Tjenesteydelser paa Rønhave, og 4 Dage paa Sønderborg Slot, og de 11 Kaadnere i Nypøl, Lysabild Sogn, fritoges først efter 1856 for deres 26 aarlige Hovdage paa Kegnæsgaard.

De gamle Jordebøger, af hvilke nogle stammer fra Tiden før 1700, oplyser, at Als Sønderherred var inddelt i otte Len, der havde Navn efter de enkelte Herregaarde. Til *Ladegaards Len* hørte Byerne Mjang (13 Bøn-

der og 4 Kaadnere), Hørup (10 Bønder og 9 Kaadnere, desuden 24 Præste-Inderster), Lambjerg-Lambjergskov (13 Bønder og 9 Kaadnere), Majbøl (12 og 6), Sundsmark (10 og 9) og 8 Bønder og 3 Kaadnere i Ulkebøl. Bønderne i Sundsmark betalte omkring 1700 hver 12 Rigsdaler Fripenge og var derfor fritagne for Hoveri. Sandemand Hans Petersen fra Vollerup og Bonde Mads Hansen, Ulkebøl, udtalte, at det havde sin Rigtighed, dog forelaa der intet skriftligt vedrørende Sagen, men Hertugen stadfæstede den 11. Januar 1755 de Sundsmarkers Frihedsbrev. *Rønnaves Len* omfattede Resten af Ulkebøl og Kær med 17 Bønder og 32 Kaadnere, af hvilke en Del boede i Kirkebyen. *Majbølgaard*, der var blevet oprettet 1640 af Hertug Hans Christian til Sønderborg, havde sine Undersaatter i Lebøl (9 Bønder og 6 Kaadnere) og i Mintebjerg (12 Bønder og 16 Kaadnere). Til Majbølgaards Len hørte ogsaa Kaadnerne i Kobbertoft (Lysabild Sogn), hvis Ejendomme før 1640 havde ligget paa Junkergaarden Majgaards Jorder i Hørup Sogn. *Kegnæsgaards Len* omfattede Lysabild med 19 Bønder og 8 Kaadnere, Sarup med 13 Bønder og 5 Kaadnere, Gammel Pøl med 5 Kaadnere og Nypøl med 11 Kaadnere. Om Gammel Pøl fortæller Jordebogen, at der før 1700 kun var et Kaad tilbage, af hvilket der svaredes 1 Mark 23 Skilling til Herskabsafgifter og Tjenestepenge. De øvrige fire Kaad var for længe siden nedbrudt

og deres Jorder bortskyllet af Havet. Til *Rumohrsgaards Len* regnedes Byerne Notmark (4 Bønder og 8 Kaadnere), Hundslev (16 og 21), Sebbelev (7 og 6), Ketting (6 og 8) og Almsted (11 og 29). *Gammelgaard's Undersaatte* boede i Bro (7 Bønder og 5 Kaadnere), Gundestrup (4 Bønder), Asserballe (24 og 38), Svelstrupskov, nu Kettingsskov (5 og 26), Trædholm (2 Kaad), Ertebjerg (10 og 7), Jestrup (6 og 2), Tandslet (26 og 23) og Mommark (14 og 7). Til *Nygaard's Len* hørte 35 Bønder og 34 Kaadnere i Lysabild Sogn, nemlig i Skovby (22 og 16), i Fjelby (5 og 3), en Kaadner i Taskland, 3 Kaadnere i Vibæk, 8 Bønder og 11 Kaadnere i Vibøge. *Hjortholm Len* havde 20 hoveripligtige Bønder i Sønderby, 22 Bønder og 1 Kaadner i Østerby, 18 Bønder og 2 Kaadnere i Vesterby. Før Majbølgaard's Oprettelse synes Lebøl i Tandslet Sogn at have hørt til Hjortholms Len. Stedet Lebøl Led ved Hjortholm skal nemlig have Navn af, at de Lebøl Bønder kom igennem dette Led, naar de fra Stranden gik til Hoveri paa Hjortholm.

Hoveriet var oprindeligt en Del af Fæstefgiften, som desuden bestod af Ydelser i Varer eller Penge. De sidstnævnte Afgifter var faste og havde holdt sig uforandret gennem Aarhundreder, mens Hoveriet var ubestemt, idet der hverken ved Lov eller Vedtægt fandtes nogen Regel for, hvor meget Hovarbejde der maatte kræves af hver Gaard. Da Majbølgaard i 1744 blev givet i Arveforpagtning til Boy Hansen, fastsattes følgende Regler for Bøndernes Arbejde: Enhver af de 20 Bønder skal pløje og bearbejde fire Tønder Havreland i Kobbemarken, saaledes som det sømmer sig for en god Husfader, endvidere tre Dage i Kornhøsten daglig sende en Høster og Optager til at meje to Tønder Havreland, og hvis der ikke er Havre nok, da at hjælpe ham med at høste Rug og Byg. Om de 20 Kaadnere hedder det i Kontrakten, at de ogsaa i Fremtiden skal gøre Hoveri og betale de sædvanlige Jorde-

bogs-Ydelser og Tjenestepenge, som aarlig udgør godt 86 Rigsdaler. De, som har Jord til deres Steder, skal yde dobbelt Arbejde mod den, som intet har; i hver Uge skal de gøre den skyldige Tjeneste og især hjælpe ham i Høsten; men paa den anden Side maa han ikke misbruge dem saaledes, at de ruineres. Bliver et Kaad øde, da skal det ikke have Indflydelse paa Arveforpagterens aarlige Afgift. — Paa Rønhave havde hver Bonde efter Vedtægten af 17. Juli 1805 18 Hovdage aarlig, deraf otte Dage til Pløjning og ti Dage i Hø- og Kornhøsten. Bønderne skulde desuden sørge for Gødningskørsel, for Kørsler og Arbejder ved Bygninger som bestemt i Inventariet, for Vedligeholdelse af Godsmarkernes Hegn i Henhold til de enkelte Gaardes Størrelse, og ved korte Kørsler eksempelvis med Korn i Sække, skulde enhver tage fire Tønder Rug eller fem Tønder Byg, henholdsvis seks Tønder Havre.

Til Hoveriet paa Herregaardsmarkerne skulde Bønderne naturligvis møde med egne Arbejdsredskaber og Heste. Det sidste medførte, at der maatte holdes langt flere Heste paa Gaardene, end Bønderne selv havde Brug for, hvis de kun skulde passe deres egne Jorder. Der fandtes derfor sædvanlig flere Heste end Køer paa Gaardene. Ved Skiftet efter Gaardejer Claus Hansen i Kær paa den Gaard, der nu ejes af Hans Thomsen, var der i 1747 8 Heste, 3 Køer, 5 Kvier, 3 Kalve, 7 Faar og 5 Grise, og en af hans Naboer, Christen Clausen, der døde 1754, efterlod sig 8 Heste og 6 Køer. Fra Tiden omkring 1700 findes en Jordebog, der viser Antallet af Heste og Køer i de Landsbyer, der hørte til Rønhaves, Ladegaards og Majbølgaard's Len. Bønderne under Rønhave i Kær og Ulkebøl havde tilsammen 165 Heste og 131 Køer. I Ulkebøl, Sundsmark, Vollerup og Klinting havde 42 Bønder i alt 175 Heste og 150 Køer, og i den Del af Ladegaards Len, der hører til Hørup Sogn (Lambjerg, Hørup, Majbøl og Mjang) var der paa 47 Gaarde 179 Heste og 135 Køer. I Mintebjerg og Lebøl, hvor tre

Gaarde i over 50 Aar laa øde efter Svenskerkrigen, var Tallene 18 Gaarde med 73 Heste og 53 Køer.

Hoveriet gav selvfølgelig Anledning til mange Stridigheder, og fra Als Sønderherred kendes ikke saa faa Eksempler paa, at baade Bønder og Kaadnere nægtede det forlangte Hoveri. Den 30. Juli 1807 havde Forvalter S. G. Chr. Meyer, Rønhave, bestilt otte Bolsmand i Ulkebøl til Arbejde i den nærliggende Ulkebøl Dam, men de lod ham meddele gennem Fogeden, at de ikke vilde bjærge Hø for ham, hvilket han jo ogsaa var kendt med fra Sommeren 1806, og de udtalte deres Forundring over, at han allerede igen gav dem Besked til at møde i Høhøsten. Samtidig førte Meyer Klage over Hospitalsbønderne Hans Petersen, Peter Jensen Høj og Nis Nissen (Kær), der under Henvisning til Hospitalet i Sønderborg havde meddelt ham, at de intet havde at gøre med den nye Hovtjeneste. (Ulkebøl Dam havde før hørt til Ladegaarden). De tre Bønder førte deres Sag til Sejr, idet den endte med et Forlig mellem Hospitalet og Hertugen, hvorved de fritoges for alle Tjenester til Rønhave.

De mange Herregaarde skiftede i Regelen tit Forpagter, og dette gav Bønderne Anledning til at prøve deres Kunster med de nye Mænd. I Tiden indtil 1715 var Ewald Bing Forpagter paa Sønderborg Ladegaard, men afløstes saa af Hans Mohr, en Købmand fra Sønderborg. Allerede i 1717 førte han Klage over, at Bønderne sløsedede med deres Hovarbejde ved kun at høste Toppen af Kornet, saa Halmen ikke kom med hjem, ved at lade meget Korn ligge paa Marken og endelig ved at tærskes saa daarligt, at en Fjerdedel af Kornet gik tabt. Myndighederne truede med haarde Straffe, men selv om Træhest, Halsjern eller Fogedens Pisk nok kunde virke afskrækkende, vedblev Bønderne dog med deres Drillerier. To Aar senere, den 19. August 1719, stod Selvejrbonde Christen Petersen fra Vollerup anklaget for Opsætsighed mod Ladegaardens Forpagter. En skønne Dag, sikkert

i Kornhøsten, kom han ridende ind paa den Mark, hvor en Del af Bymændene fra Vollerup var i Færd med deres Arbejde for Forpagter Hans Mohr, og havde i Henhold til Klagen opfordret Folkene til at gaa hjem. Christen Petersen hævdede, at han kun havde rettet Opfordringen til sin egen Søn. Hans Foged fra Ladegaarden udtalte, at Christen Petersen var kommet med stort Skraal og havde brugt grove Ord imod ham. Da Kvartermesteren Christian Karl Tronier, Hans Mohrs Svigersøn, kom ridende, havde Christen Petersen ogsaa sat sig op imod ham, opfordret ham til at komme ned af Hesten og gjort Mine til at gaa løs paa ham. Kvartermesteren var imidlertid redet bort til Gaarden, da han ikke vilde forgribe sig paa Bonden. Denne og de øvrige var fulgt efter, men Hans Mohr havde ikke gjort ham noget, kun svaret, at han nok skulde vide at finde ham. At Bønderne holdt sammen, viste de to Naboers Udsagn. Selvejrbonde Christen Christensen fra Vollerup udtalte, at han i Førstningen ikke havde været saa nær ved og derfor ikke vidste, hvad den anklagede havde sagt, men han havde forstaaet, at han opfordrede sin Søn til at gaa hjem. Hans Andersen, ligeledes Gaardmand i Vollerup, havde været i Nabomarken og kunde derfor kun sige, at der havde været en farlig Larm. — Christen Petersen idømtes to Dages Fængsel paa Vand og Brød for utilbørlig Opførsel mod Hans Mohr og skulde efter udstaaet Straf bede Forpagteren om Tilgivelse og love Bod og Bedring. Bonden maa straks være kommet bag Laas og Slaa, for den 21. August blev han igen løsladt, men Dommeren gav ham en kraftig Advarsel med paa Vejen og truede med, at han vilde blive sat i Halsjern paa offentligt Tingsted, hvis han senere viste Ulydighed. — Christen Petersen boede i den Bondegaard, der 1830 købtes af Nis Hansen Knøs fra Hørup og fra 1901 til 1933 ejedes af Peter Kaad fra Mintbjerg.

Nogle Aar senere klagede Christen Karstensen, i Tjeneste hos Faderen, Bolsmand

Karsten Christensen i Ulkebøl, over, at Fogeden Andreas Petersen fra Rønhave var kommet til ham paa Marken og havde slaaet ham med en Ellestav, først ved Hovedet, derefter paa Armene og Hænderne. Amtmanden, Wilh. Fr. v. Platen, kunde ikke indse, at der var sket Klageren nogen Uret, det hele var ikke saa slemt, og Andreas Foged var berettiget til sin Optræden, da Christen Karstensen havde sjusket med sit Arbejde paa Herregaardsmarken. Han idømtes en Bøde paa fire Rigsdaler til Kongens Kasse og maatte desuden betale 24 Skilling til Chirurgus Mons. Nissen i Sønderborg. — Christen Karstensen blev samme Aar Gaardejer i Sundsmark, idet han giftede sig med Christen Jørgensens Enke Ellen Hansdatter.

Ogsaa fra Gammelgaard i Ketting Sogn melder de gamle Papirer i Landsarkivet om fortsatte Stridigheder mellem Forpagterne og de hoveripligtige Bønder. De fleste Kvaler voldtes selvfølgelig af de Bønder og Kaadnere, der boede i Lenets Udkant. 1727 idømtes saaledes syv af de 14 Bønder i Mommark Bønder, fordi de ikke havde pløjet det dem tilmaalte Land for Forpagter Hans Petersen paa Gammelgaard. Christen Hansen paa Bjerget, Jørgen Møller, Jørgen Hansen og Christen Petersen maatte hver betale 32 Skilling, mens Laus Petersen, Peter Hansen og Hans Nielsen klarede deres Forseelse med hver en Mark. — I visse Tilfælde kunde det ske, at enkelte Bønder var fritagne for Hoveri eller simpelthen ikke gav Møde paa Herregaarden. 1723 klagede alle Bønder i Gammelgaards Len — maaske tilskyndet af Forpagteren — over, at Jacob Jebsen i Asserballe og Jørgen Jacobsen paa Store Elholm holdt sig borte fra Hoveri. Førstnævnte gav den 25. September samme Aar et udførligt Svar og henviste til, at ingen af hans Forgængere havde ydet Hoveri, siden Matz Vogt i 1632 byggede Gaarden; desuden havde han overtaget Ejendommen i en fattig og daarlig Tilstand, og i de 32 Aar, han selv havde staaet for Gaardens Styre, var der aldrig stillet noget Krav

til ham vedrørende Hoveri. Myndighederne bestemte dog, at de to Bønder fremtidig skulde tage deres Del af Arbejdet paa Herregaardens Marker. —

Nicolai Fr. Brodersen fra Kegnæsgaard, der fra 1743 til 1745 boede paa Øvelgønne og derefter i tre Aar var Forvalter paa Østerholm, overtog i 1749 Gammelgaard i Forpagtning, og allerede Aaret efter maatte han føre Klage over Undersaatternes Genstridighed. Den 11. September 1750 rettede han en Henvendelse til Hertugen af Augustenborg, der i sit Svar af 3. December samme Aar gav Ordre til, at de skyldige skulde straffes. Klagepunkterne var følgende: 1) Alle vægrer sig ved at pløje det tildelte og udmaalte otte Skæpper Havreland eller en Skæppe hart Land. 2) De møder ikke præcis i Høsten eller bliver helt borte. 3) De fire Bols mænd i Særdeleshed, Christen Jep og Christen Hansen i Asserballe, Jens Jacobsen og Peter Paulsen i Asserballeskov, vægrer sig ved at stille de Senge, der krævedes af Gaarden. — Ogsaa Kvægsygen voldte Brodersen Tab, og senere havde han Skærmydsler med nogle Bønder i Mommark, der ikke efterkom deres Forpligtelser; der maatte skrives til militær Eksekution, hvorefter de anklagede, Hans Nielsen, Jørgen Møller, Jørgen Jørgensen og Anders Hansen, faldt til Føje. Hver af dem skulde for Naturaltjenester betale Nicolai Fr. Brodersen 30 Rigsdaler. (Prisen for en god Hest var ved denne Tid 10 Rigsdaler).

Hoveriet var, som de her meddelte Eksempler viser, en Kilde til stadig Kamp mellem Bønderne og Herremændene eller Forpagterne, og i Regelen maatte Arbejdet paa Herregaardene ydes paa de Tider af Aaret, hvor der var knappest Raad paa Arbejdskraft, især i Høsttiden. Endnu værre var det Forhold, at Bønderne, og Kaadnerne med, aldrig kunde vide sig sikre med Hensyn til det Arbejde, de havde paa deres egne Ejendomme. Snart havde Herskabet Brug for dem som Klappere, naar de store Jagter gik ind, snart skulde de hugge Brænde, kaste Korn

og lignende. Dette Smaahoveri, som det kaldtes, kunde tage megen Tid; men ogsaa større Arbejder, som Vejanlæg, Bygning af Broer og Dæmninger, Afvanding af Enge og Moser og lignende førte mere Hoveri med sig. Her skal kun nævnes et Eksempel af den Art. Den 27. Maj 1752 udsendte Hofraad Alexander Jessen i Sønderborg følgende Befaling, skrevet paa Dansk, til Undersaatterne i Rønhaves, Ladegaards, Gammelgaards og Majbølgaards Len: »Eftersom paa kongelig Ordre Spang-Broen af Mark- og hugne Sten skal opbygges, og Entreprenuren med Arbejdet i den tilkommende Uge har at begynde, dertil ogsaa ham Tjeneste behøves. Saa bliver det hermed efterfølgende fire Len, Ladegaards, Rønhaves, Majbølgaards og Gammelgaards, tilkjendegivet og tillige Undersaatterne anbefalet at kjøre fra Lambjerg Indtægt til bemeldte Bro de 12 der liggende hugne store Sten, hvilke de uden Ophold og straks i det mindste i seks Dage har samme Steds at henbringe. Desuden har Undersaatterne efter Entreprenurens Forlangende til Broen at kjøre saa meget Grus, Sand, Ler og Sten, som gjøres fornøden, hvilket paa Østsiden de to og paa Vestsiden de andre to Len kan henkjøre. Dernæst har alle fire bemeldte Len dagligen 12 gode og stærke Arbejdskarle paa Broen at forskaffe, som skal være Entreprenuren med Arbejde fra Klokken fem om Morgenen til syv om Aftenen behjælpelig, hvilke tillige har at medbringe en Spade og en Haandstang. Saafremt een skulde understaa sig at udeblive eller ikke at indfinde sig til den foreskrevne Tid med Spaden og Stangen, skal han derfor bøde 12 Skilling lybsk i Straf. Det bliver ellers Undersaatterne tilfaldt, om de vil og kan blive enige, at holde

de 12 Karle hver Dag for Kost og Løn, saa at de ikke selv eller ved deres egne Folk har fornødent at præstere sligt. I Fald de ikke bliver derom forenede, men selv vil forrette Arbejdet, har Sandemændene fra alle fire Len at regulere det saa, at Ordningen og Touren i Rækken observeres og ingen forbigaas. Hvorved dem advares, at ikke skikke svage og udygtige Karle og Drengene, i hvilket Tilfælde de ikke alene afvist, men ogsaa deres Husbonde hver Gang paa 12 Skilling lybsk straffet bliver.« — Det drejer sig om Broen over den saakaldte Vadebak mellem Spang og Madskov, som maa være bygget for at skaffe Hertugen en kortere Vej fra Augustenborg til Sønderborg.

De her meddelte Træk fra Hoveritiden viser, at Bønder og Kaadnere havde vanskelige Kuar at kæmpe med, især inden Udskiftningen fandt Sted, men den Omstændighed, at ogsaa Fæstebønderne gennem lange Tider havde kunnet lade Gaardene gaa i Arv fra Fader til Søn, somom de var Selveje, havde styrket deres Selvbevidsthed. Dertil kom, at Sognene i Als Sønderherred havde været fremmelige med Oprettelsen af Skoler, de første i Tiden omkring 1650, og efter 1740 var intet Sogn uden Skole. Derfor kunde to dygtige Bønder som *Ebsen Ebsensen* fra Tandslet og *Jørgen Andersen* fra Mommark, der begge var Sandemænd, spille en fremtrædende Rolle ved Udskiftningen efter 1766; de foretog selv Boniteringen af Jorderne efter en langt mere fintmærkende Skala end den, Regeringen havde foreslaaet, og mange Landsbyer i Als Sønderherred kan takke disse to Mænd for deres udmærkede Jordfordeling.

Skodborg sogn i de første aar under fremmedherredømmet

AF JOHAN HVIDTFELDT

I Skodborg sogn lige syd for den gamle grænse havde befolkningen efter 1864 i modsætning til sønderjyderne i de sydligere dele af landet let adgang til at komme i forbindelse med deres landsmænd i kongeriget. De kunde — til stor fortrydelse for præsten — gaa i kirke i Danmark. Forskellige vidnesbyrd viser, at den stærke danskhed i sognet prægede befolkningens indstilling fra fremmedherredømmets første dage.

I en indberetning, dateret 7. dec. 1864, fortæller pastor Schmidt om fredsfestens højtideligholdelse i Skodborg 2. søndag i advent. Om morgenen skulde der ringes med kirkeklokken, men da klokkerebet om natten var blevet overskaaret af en ondsindet haand og dets istandsættelse tog nogen tid, fandt ringningen ikke som befaleet sted fra klokken 6—7, men fra 6,30—7,30 søndag morgen. Præsten prædikede over den befalede tekst og udtalte bl. a.: »Hvorfor bør vi takke Gud for den os skænkede fred? Fordi vi ved den bliver, hvad vi var: Slesvigere i den ældgamle forbindelse med Holsten. Efterat jeg havde fremstillet de menigheden velbekendte beviser paa denne forbindelse, omtalte jeg, at den attraa fra dansk side, at opløse dette baand, havde fremkaldt den første slesvig-holstenske krig og ogsaa denne krig.« Videre hedder det: »Han giver os det skønne haab, at Han vil give os en fyrste efter sit hjerte (da hertugtronen er ledig) ved de ophøjede monarker, i hvis haand vi staar, og med ham det gode

og retfærdighed, saa at herefter vore egne børn skulde spise vort eget brød, værne om vort eget land, frit sprog, fri handel, venskab med vore naboer mod syd og nord. Kun ca. 50 beboere havde indfundet sig, da navnlig de Riberhusbeboere i menigheden, hvoraf der gives mange, ikke er tilfredse med freden, og denne omstændighed er ikke uden virkning paa de Haderslevhus beboere. Kirken var fejlet, men ikke prydet, thi blomster fattes i denne tid. . . .«

Den 12. februar 1867 fandt valget til den tyske rigsdag sted. Den tyske kandidat, Amtmand Kier i Haderslev, havde udstedt et valgoppraab paa dansk, hvori han bad vælgerne om at stemme paa sig, idet han udtalte: »Denne anmodning har jeg troet at turde stille, ikke alene til de Nordslesvigere, som først og fremmest stræber efter, at vort slesvigske fædreland vedbliver at være udeelt og et udelbart hele, og som gerne og villig med deres sydligere boende landsmænd tilslutte sig til de statslige forhold, i hvilke vi nu ere traadte. . . . men ogsaa til dem, som sætte deres haab paa den i den mellem kongen af Preussen og kejseren af Østrig afsluttede Prager fredstractat optagne artikel om afstemningen, henvender jeg mig med min ovenomtalte bøn«.

— Han anerkender, at der er en betydelig danskhed i Nordslesvig, og kommer derefter med følgende i sandhed ikke profetiske ord: »Dansk sprog og dansk nationalitet ere, saa

vidt de ere forhaanden, fuldt berettigede at anerkendes af autoriteterne. Fra den preussiske stats og regerings side vil der ikke blive gjort noget skaar i disse forhold og vil der navnlig uden eller mod befolkningens vilie ikke foretages eller paabydes forandringer i saa henseende. Det ligger under saadanne forhold i vor sande interesse, at vi imødekomme regeringen, for at vi ikke ved at sætte denne egns befolkning i modstrid og opposition mod vor regering gøre det denne vanskeligt og maaske umuligt at tage de hensyn til os og vore særlige forhold, som dog bør tages, for at ogsaa de Nordslesvigere, hvis sprog og nationalitet er dansk, kunde finde dem tilfredse i de nye forhold. . . . « Opraabet taler ikke til amtmandens ære, og han led et afgørende nederlag ved valget, idet 92 pCt. af vælgerne i Skodborg og Skrave sogne stemte paa den danske kandidat Hans Andersen Krüger, som fik 423 stemmer, mens Kier i de to sogne maatte nøjes med 37. Befolkningen havde talt, og dens tale var ikke til at tage fejl af. Og det ikke blot i Skodborg, men over hele Nordslesvig.

I 1868 fortæller Pastor Schmidt, at nogle af hans sognebørn » . . . have i løbet af aaret communiceret i Vejen Kirke i Jylland, navnlig de Dem bekendte agitatorer og i spidsen af dem den entledigede degn og skolelærer Kloster, som have draget nogle andre familier med sig, de kunde eller vilde ikke modtage alterens sakramente af mig, sandsynligvis fordi jeg have aflagt troskabseden til Hans Majestæt Kongen af Preussen. . . . « Den omtalte degn var Jens Andreas Kloster, søn af den kendte A. Kloster i Sommersted. Han, der i 1859 var blevet degn i Skodborg efter sin broder Nis Kr. Kloster, var nær knyttet til Laurits og Peter Skau og Hans Nissen i Hammelev, og aarene efter 1864 blev ikke morsomme for ham. Angiveriet florerede, saa at han i de tre aar indtil 1867 var i politiforhør otte gange. I sidstnævnte aar blev han afsat, da han nægtede at aflægge ed til den preussiske konge. Han blev 1872 bog-

holder i Sparekassen for Frøs og Kalvslund H. og flyttede til Rødding, hvor han fortsatte sit ihærdige arbejde for danskhedens sag. Han var en af de mænd, vi altid kan være bekendt at kalde landsmænd.

En del oplysninger om kirkelige forhold i de følgende aar findes i de beretninger, som præsten skulde indsende ved bispevisitats. I 1868 fortæller han, at kirkebesøget er gaaet tilbage efter krigen, idet en del er utilfredse med forholdene og viser dette ved aldrig at komme i kirken. De søger i stedet til Pastor Svejstrup i Rødding, som drager dem til sig ved snart at prædike i Rødding, snart i Københoved og giver dem den hellige nadver i Vejen. 1865 var antallet af kommunikanter 1347, i 1867 kun 966.

De, der havde troet paa paragraf 5.s opfyldelse, paa kejserens løfte, blev dybt skuffet. Kampen blev lang og haard, selv her i det nordligste sogn. En del grænseembedsmænd kom hertil. De var selvfølgelig tyske, og det var deres tilstedeværelse, som i 1876 blev paaskuddet for indførelsen af 12 aarlige tyske gudstjenester i sognet. Sidst i 1890erne forøgedes tallet endda til 18. Samtidigt blev der gjort et tysk fremstød heroppe, som var betydeligt farligere, idet det lykkedes at faa en del danske ejendomme over paa tyske hænder. I tiden 1893—98 saaledes alene 23, heraf 14 gaarde, omkring en femtedel af alle sognets ejendomme. Og de tyske gaardmænd drog en del tyske arbejderfamilier med sig samt tyske tjenestefolk. Situationen heroppe ved grænsen kunde saaledes nok se lidt kritisk ud. Men da den næste store dyst skulde rides, da Sønderjylland i 1920 skulde afgøre, om det atter vilde hjem til Danmark, viste man, at man ikke havde svigtet fortiden. Der blev ialt afgivet 1156 stemmer i sognet, hvoraf 110 var tyske, altsaa 9,5 pCt. mod 9,2 pCt. i 1867. Og trækker man de 66 tyske tilreisende fra, bliver resultatet endnu mere straalende. Kun 44 tyske stemmer mod 1046 danske, eller 3,8 pCt.

En slesvigsk Embedsmands Levnedsløb

Af JONATHAN SMITH

I Flensborg Byarkiv findes som bekendt den lærde Flensborg Rektor O. H. Mollers utrykte Stamtavler over slesvigske Slægter. De er sikkert opstillet paa Grundlag af Oplysninger, som Slægtens Medlemmer har givet Moller. Man kan derfor gaa ud fra, at Stamtavlens Oplysninger som Regel er rigtige, at nogle Enkeltheder er urigtige, kan forekomme, men det maa eftervises af andre Kilder.

Nogle af de i Stamtavlerne omhandlede Personer har foruden de almindelige personhistoriske Oplysninger indsendt enten deres eget Levnedsløb eller ogsaa en Afskrift af en i Familiepapirerne foreliggende Selvbioграфи af et ældre Slægtsmedlem.

Endelig er de Mollerske Stamtavler i enkelte Tilfælde suppleret ved nyere Undersøgelser.

Ved et Tilfælde stødte jeg sidste Aar paa en Selvbioграфи af Staller (Amtmand) Johs. Thomsen, som her gengives i dansk Oversættelse:

Johannes Thomsens Levnedsbeskrivelse

Rudbøl, en lille Landsby, 1 Mil fra Tønder Købstad og lige saa langt fra Højer, til hvis Sogn det hører, er min Fødeby, hvor jeg kom til Verden Anno 1687 d. 19. Nov.

Mine Forældre var Peter Thomsen, højfyrestelig Digefoged og Herreds Fuldmægtig, og Catharina Thomsen, født Paulsen, en Datter af Paulus Petræus, som har været Sognepræst i Højer i 56 Aar.

Bedsteforældrene paa Faderens Side var Thomas Sønnichsen og Catharina Thomsen i Rudbøl, paa mødrene Side: fornævnte Præst Paulus Petræus og Esther Pauls. Oldefaderen paa Faderens Side: Sønnich Boysen, Sandemand i Hoyer Herred, arvelig Ejer af Poppenbøl, Oldemoder Botilla Sønnichs. Oldefader paa Moderens Side var Peter Paulsen og Tycho Schwensen, sidstnævnte var, hvis jeg ikke tager fejl, Sognepræst i Burkal.

Disse og de øvrige Forfædre, særlig den vidtløftige Paulsens Familie paa Als, har været saadanne Folk, som ved Guds Velsignelse har været i stor Anseelse i mange Aar.

Ved Mindet om mine Forfædre har jeg anset alene dette, at de har været christlige og ærlige Folk, for det vigtigste, som ofte savnes ved den største jordiske Lykke, og derved vil jeg forblive til min Ende.

Ogsaa har jeg særlig rimelig Aarsag, da jeg kom syg og svagelig til Verden, til at skatte den i Forældrehjemmet ved den Hellige Daab med Gud opnaaede Naades Forbund, som Aarsag for al Guds Naade og Miskundhed, som jeg har nydt hele Tiden indtil Dagen idag, meget højt.

Min første Viden fik jeg dels i Hjemmet ved udvalgte Privatlærere, særlig ved stud. theol. Samuel Nissen, senere Sognepræst i Holebøl i Slogs Herred i Tønder Amt, dels og i de fleste Skoleaar i Tønder, ved Rektor Bluhmes trofaste Undervisning, indtil jeg med mine Forældres Samtykke ved Mikkelsdag 1705 drog til Universitetet i Halle, og der begyndte paa det juridiske Studium.

Dette var dengang en ret Helicon og Samleplads for de fortræffeligste, særlig juridiske Lærere, og for de som særlig efter Anvisning af de gamle Herrer Strykii, Thomasii Böhmer, Ludovici, Gundlings m. fl. beflittede sig for at lære noget.

Ved Paasketid 1708 foretog jeg en Rejse paa nogle Maaneder til Delmenhorst og Oldenburg, og derfra videre til Godset Halen, hvor jeg besøgte mine nære Slægtninge, i førstnævnte By Etatsraad Paulsen, i sidstnævnte Kammerraad von der Felden, og hvor jeg høstede nogle Frugter under deres kyndige Vejledning. Omskjøndt jeg var rede til at rejse videre til Holland, forstod de at fremstille Indholdsløsheden af de fleste nuværende Kriser saa grundig, at jeg besluttede at rejse hjem igjen, hvor jeg under den haarde Vinter havde Lejlighed til at gøre mig nyttig, dels overfor mine Forældre, dels overfor mine mindre Søskende ved at undervise dem privat.

I Maj 1709 rejste jeg til Slesvig, dels for at sætte mig mere grundig ind i juridisk Theori, dels for med Tiden at øve mig i Praksis. Dengang levede der ikke blot fortræffelige Advokater som Schreiber, Petræus, som var Over Sachwalter, Dr. Petersen, Dr. Ebers, Dr. Creutz m. fl., men ogsaa var det højfyrstl. højjærværdige Discasterium besat med mange lærde og ansete Mænd. Her opholdt jeg mig indtil 1710, og forsømte ingen Dag ved Overretten, for at afskrive de nævnte Herrer Advokaters Indlæg, indtil det fjøede sig, at jeg efter daværende Amst Sekretærs og berømt Advokat Hr. Petræus i Tønders Død, paa hans Broders, fornævnte Over Sachwalter i Slesvigs Anbefaling drog til Tønder, og der begyndte at praktisere som Advokat og fortsatte dermed, indtil jeg ved Guds Førelse havde funden Lejlighed til d. 4. Sept. 1714 at indtræde i Ægteskab med den daværende Raadmand og senere Borgmester Jaspas Jaspersen i Flensborgs eneste yngste Datter Helene, og der at fortsætte min i Tønder paabegyndte Praksis, baade ved det daværende Byting og ved Tinge i Amtet og i andre Byer, ligesaa ved Overretten paa Gottorp, hvor jeg d. 11. Dec. 1719 fik Karakteren som Over- og Lands-Rets-Advokat, og fortsatte dermed til Anno 1720. Da nu engang den daværende Cancelli-Raad Crane blandt andre Embeder, som Landskriver i Ditmarsken og Amtsforvalter og Husfoged i Tønder, ogsaa var Amtsforvalter over Flensborg Amt, Told- og Licence Forvalter i Byen efter Hr. Justitsraad Meleys Død, og desuden var Medlem af den bekendte Kgl. Dige- og senere Lands-Commission, ved kgl. Naade fik Ret til at sælge alle nævnte Embeder, ansaa mine Svigerforældre det for hensigts-

mæssigt, under Hensyn til, at jeg ved Advokaturen ikke saa meget var betænkt paa, at lukrere derved, som ogsaa at hjælpe Trængende med Forskud, at købe de to Embeder som Amtsforvalter og Told- og Licence Forvalter i Amtet og i Byen Flensborg af ham for 6000 Rdl. Dette skete saa ogsaa med min salig Faders og min eget Samtykke, med Tilskud af 2000 Rdl. foruden 700 Agio af egne Midler, for at komplettere fornævnte Sum, og jeg fik den kgl. allernaadigste Bestalling, og tiltraadte nævnte Embeder d. 1. Juli samme Aar. Men jeg maatte opleve det Uheld, at Byen Flensborg efter et Aars Forløb forpagtede Told og Licenten paa 10 Aar, og derved fandt Lejlighed til uforskyldt at afskedige mig fra deres Administration, og at overdrage den til en Skriver ved Navn Holst, som havde staaet i Hr. Justitsraad Meleys Tjeneste. Jeg forvaltede altsaa kun Flensborg Amt indtil Juni 1735. Da jeg paa Grund af et Tab paa 2728 Rdl. som skyldtes min forhenværende Skriver O. O. Bagges Utroskab, som jeg havde anbefalet til Forfremmelse til Herredsfoged Embedet i Husby Herred, tog jeg den Beslutning at sælge Embedet til en gammel Fuldmægtig ved Tønder Amtstue, ved Navn Matthias Kehlet, nu Cancelli Raad, for 4000 Rdl., og med kgl. allernaadigste Tilladelse at flytte helt bort fra Flensborg og at begive mig ved Mikkelsdag som Sekretær til Hr. Gehejmraad Amtmand og Staller i Ejderstedt og Husum. I denne Egenskab var jeg knap 3 Maaneder, da det fjøede sig, at Tjenesten som Over Landdrost i Oldenburg og Delmenhorst blev vakant og atter af Kgl. Majestæt blev overdraget til fornævnte Hr. von Wiitzleben. Landskabet Ejderstedt havde et ældgammelt Privileg til at præsentere 6 Emner til Staller Embedet og at indsende dem til kgl. Majst.'s Valg. Da jeg nu havde den Lykke at være blandt de 6 saaledes præsenterede, saa fjøede Gud det saaledes, at jeg blev valgt blandt dem, og at Staller Embedet blev overdraget mig ved kgl. allernaadigst Bestalling af 11. Jan. 1736.

Hvilke Tilskikkelser jeg har haft derved og kort Tid efter Bestallingen ved Schnells Misundelse, er bekendt. Jeg har ellers været en Fjende af Strid, hvor det bekendte Ord: jeg sejrer eller bliver besejret, finder Anvendelse, jeg ønsker kun at opfylde en tro Undersaats, en nyttig Borgers og oprigtig Vens Pligter. Gid Gud monne anvise mig en

saadan Hvileplads, at jeg kan le over al Modgang.

Denne Levnedbeskrivelse kan suppleres med følgende Oplysninger:

Johs. Thomsen søgte i 1756 om sin Afsked; den blev bevilget d. 30. Marts s. A. med en Pension paa 200 Rdl. Han flyttede derefter til Slesvig, hvor han døde d. 6. Juli 1769.

Som nævnt i Levnedbeskrivelsen var han først gift med Helene Jaspersen fra Flensborg. Da hendes Død ikke er omtalt i hans Selvbiografi, kan man gaa ud fra, at hun er død efter hans Udnævnelse til Staller.

Efter hendes Død ægtede han Anna Dorothea, som overlevede ham, hendes Hjemstavn m. m. er mig ubekendt.

I første Ægteskab var der to Sønner: Peter og Frantz Henrich; den første blev Soldat og blev Sergeant i Obrist Lt. Schnells Compagni af det Møenske Rgmt. Han maa være bleven ked af Militærlivet, thi han deserterede efter at have opnaaet denne Charge. Frantz Henrich kom i Handelslære i Altona; dreven af Æventyrlyst drog han mod sin Faders Vilje til Østindien.

I andet Ægteskab var der en Datter, Catharina Dorothea.

EN ANSØGNING PAA VERS

Ved *NIELS LARSEN*

For godt 200 Aar siden boede i Tyrstrup i Sønderjylland en Præst ved Navn Johannes Reimer. Han havde stor Lyst til at blive Biskop i Ribe, og ikke mindre end tre Gange ansøgte han herom. Den tredje Gang sendte han Kongen følgende Ansøgning paa Vers:

Stormægtigste allernaadigste Arve Konge
og Herre!
Stormægtigste Monark, Kong Christian
den Sjette!
tilgiv dog naadelig min Dristighed i dette,
at jeg for Kongen bær min underdanigste
Bøn,
om Ribe Bispekald i Stennbechs Sted
til Løn.
En Landsbypræst tilforn det Biskopsdom
ved Kaaret
har nydt, da Valget ham tildraget blev og
baaret.
Ak naadiske Monark, endnu en Landsby-
præst
i Ribe frem til Bisp mer bedes ej til Rest.
Det er nu tredje Gang, jeg har solliciteret
om dette Bispedom at blive promoveret.
Ak naadigste Monark giv Reimer Steenbachs
Stav
i Ribe Biskopsdom indtil min Død og Grav.

Gud trone skal med Hæder, Held og Ære,
Guds Aand blandt Kongers Tal din
Kronings Salve være.
Gud, Kongen, Dronningen og Kongens
Æt og Hus
velsigne, lønne skal til Trods mod Fjendens
Sus.
Vær naadig Christian, min naadigste
Arvekonning,
Vær naadig Naadespir tillige med din
Dronning.
Mig ringest Herrens Præst tilræk fra
kongelige Stol,
Gud, Kongen signe skal med Løn fra
Himlens Pol.
Saa beder i Støvet Eders kongelige Maje-
stæts allerunderdanigste tro Forbeder hos
Gud,

Johannes Reimer.

Men Pastor Reimer blev skuffet igen den tredje Gang. Kongen opfyldte ikke hans Bøn, og han maatte forblive i Tyrstrup til sin Død 1747.

Begravelse i Bedsted i gamle dage

Ved Peter Kr. Iversen

Imellem de fra Bedsted præstearkiv til landsarkivet i Aabenraa afleverede sager findes en lille »Geografisk-historisk Beskrivelse over Bedsted og tilliggende Sognebyer«, forfattet 1754 af daværende sognepræst i Bedsted Carl Wiborg og indsendt til generalmajor Thura. I beskrivelsen gives en kort oversigt over byernes beliggenhed, over oprindelsen til deres navne, der meddeles oplysninger vedrørende kirkebygningen og dens inventar, vedrørende præsternes indtægter og hvorledes de vælges. Enkelte af disse ting kan maaske blive gjort til genstand for behandling ved senere lejlighed i Sønderjydsk Maa-nedsskrift; her skal blot gengives den meget interessante beretning om, hvorledes begravelsesskikkene var ved midten af det 18. aarhundrede.

»Ved liig ceremonie i Beedstedt sogn er dette at mærke, at der holdes udtale af presten over liiget i sørge-huuset, førend liiget bliver tilslaaet, og siunges der en psalme for og efter liig-talen. Er liiget i hoved-byen, gaaer prest og degn foran ved liiget og siunger gandske veien igiennem, saa og siunger liiget omkring ind i kirken. Er liiget i de andre byer, holdes der og udtale af presten med en psalme for og efter, men da kører prest og degn med i liig-skaren uden at siunge foran ved liiget. Paa vognen, hvor liiget settes, setter et qvindfolk sig af de nærmeste slægtninge paa liig kisten ved fødderne af liiget med et regn-klæde over hovedet, og saaledes ledsager liiget til kirken. Som*) for sin fader og enke-mand for sin koenes liig er kioresvend. Naar liiget er taget af vognen ved kirke-porten og sat paa liig-baaren, siunger prest og degn liiget omkring kirken og ledsager det ind i kirken. Liiget staar i kirken paa liig-baaren med et sort liig-klæde over liig-kisten og linnet lagt korsviis og i andre figurer atter oven paa liig-klædet igjen, og bliver saaledes i kirken all den tid liig-prediken varrer. Alter-lysene settes paa liiget

enten 2'de eller 4're ligesom forlanges og brende all den tiid liiget er i kirken. For hver alter-lys paa liiget betaales 3 s. til de 2'de boel mænd, der forsørge alteret med lys, hvilke penge samme 2'de boel mænd selv beholde uden at give kirken noget deraf. Vil sørge-huuset have fleere lys paa liiget, besørge de dem selv. Der settes og smøgelse eller pestilente-lys paa liiget i kirken. Naar liig-prediken er til ende, føres liiget ud af kiirken, at prest og degn gaae foran og siunger det til graven. Naar jord er paakast, og graven gandske tildekket med grønsver, holder presten til slutning en liden liig-sermon og takker paa sørge-huusets vegne. Saaledes blive liigene i Beedstedt sogn med trende prædikener begravne, og blive gandske faa liig begravne, som jo holdes tvende prædikener over. Udtale i sørge-huuset har denne nytte, at gamle og tunghørede folk faae ved den lejlighed mange Guds-ord at høre foruden de andre huus-besøgelser af presten. Ved liig-begiængelse i Beedstedt sogn gaaer det og lov-messig og christelig til, og intet skeer til overdaadighed.«

*) må sikkert være skrivefejl for Søn.

To ugyldige stemmesedler

Ved valget til den tyske rigsdag 1907 blev der til fordel for den tyske kandidat, den berygtede amtsdommer dr. Hahn, Flensborg afgivet en stemmeseddel, der blev erklæret for ugyldig, idet den havde følgende paaskrift:

Die Dänen freuen sich heute.

Es siegen ja die Leute.

Wir freuen uns nicht minder,

Einst siegen unsre Kinder.

I dette haab er den poetiske vælger dog hidtil blevet skuffet.

En anden vælger gjorde sin tyske stemmeseddel ugyldig ved med blyant over dr. Hahns navn at tegne et pragteksemplar af en hane. Valgbestyrelsen har ikke haft sans for humor.

1.

Snoghøj Gymnastik- højskole- Fredericia. 3 Maaneders Sommerskole. 5 Vinterskole. Skoleplan sendes. Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.	A. Jepsen HERNING Trikotagefabrik Vestergade 43 — — Telf. 221 <i>Specialitet: Strikvarer</i>	Carl J. Ulrich & Søn Aktieselskab Haslev - Telefon 600
„CIMBRIA“ Tømmerhandel A/S Aabenraa Træløst - Bygningsartikler Støbegods Tlf. 2006 - 2007 - 2008	<i>A/S Sønderjydsk</i> <i>Frøforsyning</i> Frøavl og Frøhandel. AABENRAA	<i>Tønder Fløde Is</i> en fremragende Dessert Leveres over hele Sønderjylland I-S Tønder Fløde Is Fabrik Tlf. 711
Ledig	Aktieselskabet Skive Markfrøkontor Frøavl - Frøhandel Skive. Telf. 94. 2 Lin.	L. Nielsen Jepsens <i>Byggeforretning og Tømmerhandel</i> Bredebro Tlf. 26
EGONS Blomster Daglig frisk Frugt og Grønt Tlf. 719. Østergade 40. Tønder	Paasch & Larsen, Petersen Aktieselskab HORSENS Telefoner: 207 — 807 — 808	
Peter Jessen <i>Manufaktur og Konfektion</i> Aabenraa	Haderslev Amts aut. Destruktionsanstalt Telefon Hammelev 32. Selvdøde og syge Dyr afhentes overalt i Distriktet.	
Christian Petersen <i>HERRE-HUSET</i> Vestergade 18. Tønder. Tlf. 156	1/s J. JUNGET Træbearbejdningsmaskiner Telefon 36 HERNING	
EHM CHRISTENSEN TØNDER	SNFOKERMESTER <i>Hans Gutzen</i> TØNDER TEL. NR 81	
Valdemar Fabrendorf & Søn <i>Urmager og Guldsmed</i> Haderslev	Østvendssyssel Andelssvineslagteri Sæby Telefon 80 (3 Linier)	
Aktieselskabet Vejle Textilfabrik	Ny jydsk Kjøbstad - Creditforening Telefoner 4046 - 4047 - 4048 Aarhus	
Frederikshavns Avis <i>Vogelius' Bogtrykkeri</i> Oprettet 1853	HUSK VORE CISTERNER »Phønix Model 33«, »Ideal 1935« og »Phønix-Duplex« (dobbeltskylende). Maskinfabriken Phønix Odense	

HANS KNUDSEN

JERN- & STAALFORRETNING A/S

Sønderborg

Telf. 2040 (5 Lin.)

Aktieselskabet STRUER BANK

STRUER

Sparekassen for Skagen og Omegn

Telefon 57

Skagen

Aktieselskabet
*Banken for Hobro
og Omegn*

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HOBRO

— Telefon 13

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Sparekassen i Nykøbing paa Falster

Langgade 5

Telefon 216

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10—3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

Horsens Landbobank A/S

Kontortid 9¹/₂—12¹/₂ og 2¹/₂—4¹/₂

HORSENS

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9—12 og 2—5

Lørdag 9—2.

Telefon 700 . Skive.

Sorø Amtstidende

Dagligt Gennemsnits-Oplag
for 2. Halvaar 1947 if. Dansk
Oplagsk. **20.352 Eksempl.**

Akциденstrykkeri, Lystryksanstalt, Clichéfabrik, Bogbinderi
Hovedkontor: Slagelse. Telf. 2000.
Hovedstadskontor: Telf. Palæ 4758.

Den lollandske Landbo- stands Sparekasse

NAKSKOV Stiftet 1870

Indskudskapital ca. 61,0 Mill
Reserver ca. 3,8 Mill.

Kontorer i: Maribo - Birkerød -
Dannemarle - Stokkemarle.

Thisted
Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

International Turist-
og Eksportkørsel
E. J. Lauritzen
Sønderport . Tønder . Tlf. 520

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

Ledig

HOLSTEBRO BANK A/S

Stiftet 1871.

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg

Knud Hauwig . Tlf. 622 . Tønder